

Hatice Aynur (haz.),

Gölgelenen Sultan, Unutulan Yıllar: I. Mahmûd ve Dönemi (1730-1754), 2 cilt,

İstanbul: Dergâh, 2020, 927 s., ISBN: 9786257005661.

Aslında sadece I. Mahmud dönemi değil, III. Ahmed devri sonundan III. Selim devri başına (1730-1789) arada kalmış 59 yıl gölgelenmiş yahut unutulmuştur. Gölgeleme gücünün birisi, kuvvetli Lale Devri anlatısında, diğeri Nizam-ı Cedid meselesindedir. Bu bakımdan, 2013'te Açıköğretim Fakültesi'nin Tarih kitaplarından biri için, 18. asrın tamamını kuşatan bir ünite yazmam istendiğinde, I. Mahmud, III. Osman, III. Mustafa ve I. Abdülhamid devirleri için "arada kalmış yıllar" tabirini kullanmıştım.¹ *Gölgelenen Sultan, Unutulan Yıllar: I. Mahmûd ve Dönemi (1730-1754)*, 2014'te gerçekleştirilen bir akademik toplantının meyvesidir. Toplantı başlığı, "Lalenin ve İsyanın Gölgelediği Yıllar: I. Mahmûd Dönemi (1730-1754)" olarak belirlenmiş. Esasen, gölgeyi yapan lale değil, Lale Devri'dir.²

1 Selim Karahasanoğlu, "Reformların Zemini: 18. Yüzyıl," *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (1703-1876)*, ed. Ali Akyıldız (Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013), s. 8.

2 Lale ile Lale Devri'nin münasebeti için bkz. Özlem Kumbar, "Lale Devri'nin Lalesi: Çiçek Üzerinden Dönem Sorgulaması" (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016; aynı yazar, "Lale Devri'nin Lalesi: Yazma Eserler Arasında Bir Gezinti," *Doğu Batı*, 85 (2018), s. 233-255; aynı yazar, "Lale Çırağanı Nedir?" *Lale Devri'nde Osmanlı Devleti ve Nevşehir*, ed. İlyas Gökhan, vd. (Ankara: Sage, 2018), s. 699-730.

Diğer bir deyişle, I. Mahmud devri üzerinde bir gölge varsa şayet, bu gölge tarihsel değil tarihyazınsaldır.¹ Benim kanaatime göre, yeğenin döneminin amcasına göre literatürde sönük kalmasının sebebini, ne Hatice Aynur'un öne sürdüğü gibi III. Ahmed, İbrahim Paşa, Nedim, Levni gibi figürlerin yokluğunda (s. 11) ne de Ünver Rüstem'in iddia ettiği gibi döneminin "daha az olaylı" (s. 484) olmasında; tarihi sevdiren adamın kurgu gücü, romancılık başarısında aramalıdır.

I. Mahmud devri, ilk defa doktora tezimi yazdığım yıllarda Hıfzi Ruznamesi'ni² okurken yoğun dikkatimi çekmişti. Hıfzi'nin, I. Mahmud'un saltanatının ilk günlerini anlatırken, Nevşehirli Damad İbrahim Paşa dönemi elitlerinin vakit geçirdiği mekanları sıkça ziyaretinin Lale Devri anlatısını temelinden sarsmaya yeterli olduğu kanaatine varmışım.³ Ahmet Hamdi Tanpınar, "İbrahim Paşa'nın başladığı her şey I. Mahmud zamanında devam eder; fakat bir çekingenlik perdesi altında" der.⁴ Çekinerek mi çekinmeden mi bilinmez, ancak gerçekten de İbrahim Paşa'nın sadreti sonlandıktan sonra, I. Mahmud'un saltanatının ilk günlerinde, "Lale Devri ritüelleri" olarak zihnimize kazınan hemen her şeyin kesintisiz tekrar ettiğini görürüz. Süreçte okumalarımda şunu da farkettim ki, Ahmed Refik'in Lale Devri anlatısı o kadar güçlüydü ki, I. Mahmud döneminin kimi icraatlarının dahi III. Ahmed dönemine süpürülmesinde bir sakınca görülmemişti: örneğin, Yalova kağıt imalathanesinin kurulması. Ünver Rüstem, kitaptaki makalesinde ("İmparatorlukta Yenilenme, Mimarîde Çağdaşlık: I. Mahmûd ve

1 Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın sadreti özelinde, tarihyazımının tarihle dansı için bkz. Selim Karahasanoğlu, "İstanbul'un Lale Devri mi? Tarih ve Tarih Yazımı," *Masaldan Gerçeğe Lale Devri*, ed. Mustafa Armağan (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014), s. 57-106.

2 Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan Köşkü, no. 1977, vr. 37b-68b.

3 Bu bakımdan, tezimde ironik bir biçimde "I. Mahmud Döneminde Lale Devri?" şeklinde bir alt başlık atmışım. Bkz. Selim Karahasanoğlu, "A Tulip Age Legend: Consumer Behavior and Material Culture in the Ottoman Empire (1718-1730)" (Doktora Tezi), State University of New York at Binghamton, Tarih Bölümü, 2009, s. 217. Kasım 2017'de, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi'nin davetlisi olarak Uluslararası Lale Devrinde Osmanlı Devleti ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa Sempozyumu'na çağrıldığımda, "Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın Ölümü ile 'Lale Devri' Bitti mi? Hıfzi Ruznamesi'nin Söyledikleri" başlıklı sunumumda, doğrudan "Lale Devri ritüellerinin" I. Mahmud döneminde devamı meselesine dikkat çekmeye çalışmışım.

Klasik Osmanlı tarihyazımında, 1730 itibarıyla Lale Devri'nin sembol yapılarının (saraylar, kasırlar, yalılar) ve lale çiçeğinin buharlaşıp uçtuğu algısına sadece bir örnek olması için bkz. Stanford J. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey* (Cambridge: Cambridge University Press, 1976), s. 240.

4 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Beş Şehir*, 7. baskı (İstanbul: Dergah Yayınları, 1987), s. 95.

Osmanlı Baroku”), on sekizinci yüzyılda mimaride yaşanan büyük dönüşüm izah edilirken III. Ahmed döneminin abartılmasını ve I. Mahmud’un hakkının yenmesini öne çıkarmakla ne kadar da önemli bir ikaz yapar. (s. 483)

Bugün, Hatice Aynur’un girişimiyle I. Mahmud devrini, tarihten edebiyata, mimariden müziğe hemen her veçhesiyle kuşatma girişimi çok önemlidir. Bu derleme için bir kitabiyat yazısı yazma teklifine hemen olumlu yanıt verdim. Zira, I. Mahmud devrinin etraflı bir incelemesi, onsekizinci asır Osmanlı tarihine önemli bir katkıdır. Genellikle, akademik toplantılar neticesinde çıkarılan tebliğ kitapları, dönemin toplu panoramasını vermek konusunda yetersiz kalır; bu kitap bir istisnadır. Osmanlı Arşivi’nde doktora tez araştırmamı yaptığım dönemde (2006-2007), Sultan III. Ahmed dönemi evrakını toplamak üzere her fonu taramaya çalışırken, I. Mahmud döneminin kaynaklarının ne kadar zengin olduğu dikkatimi çekmişti. Bazı fonlar, münhasıran I. Mahmud dönemiyle başlamakta, bazı belge çeşitleri ise bu dönemde zenginleşmekteydi. Bu zengin materyalin bir kısmı, Aynur’un derlemesiyle literatüre katılmış oldu. I. Mahmud döneminden günümüze, yukarıda bahsettiğim Hıfzi Ruznamesi’nden başka da çok sayıda ruzname intikal etmiştir. Bu ruznameler, yıllar önce İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü bünyesinde lisans mezuniyet tezi olarak hazırlanmışlarsa da akademik tarih incelemelerinde kullanılmamışlardı. Aynur’un derlemesinde, bu ruznamelerin de kullanılıyor oluşu başlı başına mühim bir katkıdır.

Kitabın ikinci cildinin ekler kısmında, I. Mahmud döneminin bir tür envanterinin ortaya konulması çabası önemlidir: I. Mahmûd Dönemi Kronolojisi, I. Mahmûd Döneminde Kaleme Alınan Eserlerin Açıklamalı Kronolojik Dökümü, Sultan I. Mahmûd’un Cülûsuna (1143/1730) Yazılmış Şiirler II: Döküm. Böylece, I. Mahmud dönemi üzerine yeni çalışmalar gerçekleştirecek araştırmacıların önü açılmıştır. I. Mahmud dönemi yazma eserlerini derli toplu, bir arada bulabilmek büyük bir kolaylıktır. Dönemin izahlı kronolojisi ise derlemedeki makalelerin daha iyi anlaşılabilmesini sağlamaktadır. Sadece bu ekler kısmındaki çalışmalar değil, kitaptaki makalelerin diğer bazıları da ele aldıkları müstakil konular bazında geniş çaplı birer envanter niteliğindedir. *Gölgelenen Sultan*, *Unutulan Yıllar*, I. Mahmud dönemine ait sadece yurt içi kütüphanelerdeki malzemenin değil yurt dışındaki kütüphanelerdeki de bir dökümünü içeriyor. Aynur’un uyguladığı metodolojinin başka padişahların dönemleri için yapılacak çalışmalara da örneklik teşkil etmesi beklenir.

Kitaptaki bazı makalelerin analitik çerçevesinin de benzer biçimde gelecek çalışmalara örneklik oluşturması umulabilir. Ahmed Refik'in Lale Devri kurgusuna yönelik ilk ciddi kuşkuları besleyen ve bu konuda öncü yayınlar yapan Tülay Artan, burada da I. Mahmud dönemi üzerinden önemli ihtiyati kayıtlar koyuyor.⁵ Döneme yönelik kolay tümevarımcı yorumları eleştiriyor, tarihsel kaynakların kullanımına dair ikazlarda bulunuyor. Benzer şekilde, Zeynep Aycibin'in de I. Mahmud dönemini Morali Beşir Ağa üzerinden bir tarihsel bağlama oturtma denemesi ve dönemin tarihsel kaynaklarını dikkatli eleştirel okuması öğreticidir. Geleneksel Osmanlı tarih yazımında ve kimi revizyonist görünümüne sahip çalışmalarda da, neredeyse bütün bir 18. yüzyıl, zevk u sefa, şehri sefa kısırlığı içinde anlatılmıştır. Ancak Aynur derlemesindeki gibi detaylı incelemelerle, yanıltıcı genel şablonların kırılması mümkün olabilir. Padişahların dönemlerine dair keskin ayrımlar, isyanlar vb. olağanüstü siyasi kırılmaların ötesinde de yorumlanabilmelidir: İrvin Cemil Schick'in, kitaptaki makalesinde ("I. Mahmud Döneminde Hat Sanatı"), I. Mahmud devrini, hat sanatı açısından iki devrim arasında sunması gibi: Hattat Hafız Osman ve Hattat Mehmed Esad Yesari devrimleri. (s. 455)

Gölgelenen Sultan, Unutulan Yıllar, şüphesiz I. Mahmud dönemi tarihçiliğine önemli bir katkıdır; ancak kitapta I. Mahmud dönemi üstüne gerçekleştirilen çalışmalara dair bir literatür değerlendirmesi gerçekleştirilen bir makale bulunmadığı gibi, sunuş kısmında da böyle bir literatür değerlendirmesi bulunmuyor. Kitabın herhangi bir yerinde, literatürün vaziyetine dair bir kritik faydalı olabilirdi. Ayrıca kitap, hem Türkçe hem de İngilizce makaleleri bir araya getiren iki dilli bir baskıdır. Azınlıkta olan iki İngilizce makalenin Türkçeye tercümesi düşünülmeye göre, en azından iki dilli yayının biçimine uygun olarak kitap kapağı Türkçe ve İngilizce olarak tasarlanabilir; giriş kısmı da Türkçe ve İngilizce olarak kaleme alınabilirdi. Böylece, İngilizce okuyucusu, kitaptaki İngilizce makalelerin bağlamı konusunda fikir sahibi olabilir, İngilizce makaleler dünyada daha etkin bir biçimde dolaşıma girebilirdi.

Dergâh Yayınları, kitabın mükemmel basımı için önemli emek sarf etmiş görünüyor. Yayınevini bu kaliteli tasarım ve baskı için kutlamalıyız.

Selim Karahasanoğlu

İstanbul Medeniyet Üniversitesi

5 Artan'dan erken tarihli bir ikaz ve İbrahim Paşa'nın sadaretini tarihsel bir zemine çekme çabası için bkz. Tülay Artan, "18. Yüzyıl Başlarında Yönetici Elitin Saltanatın Meşruiyet Arayışına Katılımı," *Toplum ve Bilim*, 83 (1999/2000), s. 292-322.